

Läs reportaget om Dalarö.

På följande sidor skildras reportaget som det var skrivet i veckotidningen ÅRET RUNT från 1990.

Tidningen med nr 45 kostade 15:-

Dalarö är på ytan en tidlös idyll, ett paradys från förr.
 Nils Jansson 83 år, köpte butiken 1946.

Lennart Jansson är en av eldsjälarna i Dalarö
 Båtklubb. I bakgrunden två elever i klubbens
 seglarskola för unga.

Forts. sid. 2

Strindberg beskrev målande sekelskiftets badortsidyll, med lotsar, tullare, snickarglada villor och en och annan smugglare ute på segelleden. Efter åratals invasion av sommargäster blir de bofasta nu allt fler - i varje fall nattetid...

AV STIG O BLOMBERG
FOTO: JEPPE WIKSTRÖM,
STIG O BLOMBERG
och AHLEN & ÅKERLUNDS ARKIV

. . . Dalarö är enligt en gammal uppslagsbok "en socken i Sotholms härad i Stockholms län samt en församling i Dalarö, Ornö och Utö pastorat i Södertörns kontrakt av Stockholms stift".

Detta blir man inte mycket klokare av.

Bättre begrepp om var Dalarö ligger ger den gamle tryckeridisponenten Nils Nordqvists skildring av barndomens båtresor från Stockholm till sommarparadiset:

"Solen stekte, folk svettades under ansträngningarna med stuvningen - så kastades loss och ångvisslan ljöd tre korta signaler. . . jag var på väg! Förbi det fagra Waldemarsudde, Saltsjökvarn och Fjäderholmarna, där vi girade styrbord in i Skurusundet. I Lännerstasundet saktade kapten farten och nyfiket följde mina blickar vågornas urgröpande kraft vid strandskoningen.

Så vidgades perspektivet när vi stävade ut över Baggensfjärden och vidare över Gränöfjärden ned mot Smådalarö Kvarn.

Vid Munken girade vi ånyo styrbord och snart lade vi till vid Bryggeribryggan, sedan Krokobryggan och så Hotellbryggan. . . "

August Strindberg är en av många kulturpersonligheter som njutit av den gamla tull- och lotsplatsens sommarfröjder. I en aldrig färdigskrivna novell ger han en doftrik ögonblicksbild av Dalarö i början av 1870-talet:

"Klockan är 5 en sommar morgon. Dalarö sover ännu, trött av föregående dags tröttsamma overksamhet. Solen har nyss arbetat sig upp ur en hop trådslitna van Dyckbruna moln med neapel gula kanter och torkar som bäst av den fuktiga gungbrädan ner på tullbron - trutarne ljustra vid solbloss ute på den lugna strömmen - en flugsnappare fångar flugor på en bänk ner vid ångbåtsbryggan - där kapten ovåliga piga i går lät en smörbytta stå i solskenet - tullvaktmästare och lotsarne snarka vid öppet fönster in i tullstugan . . . "

Fler än Carlsson har gjort bort sig här

Dalarö kommer ofta tillbaka i Strindbergs diktning, men egentligen var det på Kymmendö i Dalarös grannskap som han var sommargäst. Där tillbringade han sina lyckligaste år tillsammans med Siri von Essen.

Det är Kymmendö som kallas Hemsö i "Hemsöborna", och det var dit romanens huvudperson Carlsson "kom som ett yrväder en aprilafton". Fast det var till Dalarö brygga som Clara och Lotten seglade med skötekan för att hämta den nyanställda Carlsson. Det var där landkrabban Carlsson gjorde bort sig första gången när han försökte ta kommandot i den råseglade ekan. "Och på tullbryggan stodo lotsar och vaktmästare och grinade åt manövern, när ekan gick över stag och länsade neråt Saltsäcken."

Dagens Dalarö skiljer sig på många sätt från sekelskiftets drömska badortsidyll med tullare och lotsar som permanenta statister. Men man behöver inte gå så långt tillbaka för att märka när förändringens vind började blåsa kring Dalarös många pittoreska och snickarglada sommarhus, butiker och bryggor.

En av de många som har fina barndomsminnen från somrar på Dalarö är "Frasse", som man säger på Dalarö. För Sverige i övrigt är han känd som Anders Franzen, mannen som med sitt envisa intresse för marin arkeologi lyckades lokalisera regalskeppet Vasa på botten av Stockholms ström. .

I en skrift, som utgavs 1986 till Dalarös 350-årsjubileum, bidrog Anders Franzen med kunniga, roliga och ibland bitska kommentarer till Dalarös utveckling. Han påpekar bland annat att Dalarö, som var fullt utbyggt redan för 100 år sedan, har fått svårt att klara "fritidsexplosionen":

Forts. sid. 3

"Genom sitt strategiska läge och sin vackra och ovanliga natur har Dalarö alltid haft ett slags riksintresse och där igenom dragit till sig en mängd utsocknes av alla slag. Det är naturligt om den fåtaliga ortsbefolkningen tidvis känt sig ockuperad av flottans folk, av främmande sjömän, tulltjänstemän, sommargäster och bilburna ungdomar från Brandbergen alla med olika krav på service. . .

Under juni, juli och augusti står köerna ända ut på vägen i det lilla bageriet med sina världsberömda giffjar. Desperata bilister jagar obefintliga parkeringsplatser dygnet runt på gångstigar som trampades upp på 1600-talet mellan bergsknallarna. När skolorna börjat är samhället under vardagarna lika stilla som efter den senaste koleraepidemin. . .

YUPPIEBUSSEN TILL STAN

Men den utveckling som Franzen talar om tycks ha vänt för Dalarös del, vänt på ett sätt som är mindre vanligt för typiska badorter:

- Den sociala karaktären här är kraftigt förändrad nu, säger Lennart Jansson, ekonom och barnfödd på Smådalarö. Allt fler bor här året runt. Numera går det direktbuss härifrån in till stan varje morgon och tillbaka hit varje kväll. Det är den så kallade Svarta bussen eller "yuppiebussen" som man köper månadskort till för dubbel taxa.

Lennarts far, Nils Jansson, är 83 år men driver fortfarande den livsmedelsbutik som han köpte den 15 maj 1946. Han säger att butiken numera är en hobby som han trivs med.

- Jag har hållit på året runt i 44 år säger han. När man märker att man fyller en uppgift och man får det att gå runt - ja, då fortsätter man.

Om Dalarös förändring säger Nils Jansson, som också har ett förflutet som kommunpolitiker:

- Jag kom till Dalarö från Vaddö som 20-åring. Då var Dalarö municipalsamhälle. Här fanns allt man behövde: alla slags butiker, hantverkare, apotek, brädegård, bryggeri, frisör, sybehörsaffär och så vidare. Dalarö hade ett helt annat utseende än i dag

Att samhället töms på folk på vardagar beror enligt Nils Jansson på att man numera inte "tycks ha råd att bo hemma annat än under sömnen på natten":

- I dag är folk bilburna. Hustrun förvärvsarbetar lika mycket som mannen. De sticker båda till stan klockan 6 eller 7 och kommer hem på sena eftermiddagen eller kvällen. De utnyttjar lunchrasten för att handla i stan. Om de inte hinner det gör de inköpen i Handen eller Brandbergen på hemvägen.

Lennart Jansson påpekar att de nya "bosättningarna" inte tillför samhället något. Men kommunen får förstås ökade skatteinkomster - fast de pengarna hamnar centralt hos makthavarna i Haninge. Helt lottlöst blir dock inte Dalarö.

Skälet till att man för fyra år sedan ville hylla 350-åringen Dalarö var att tullstationen där inrättades 1636. Men skriver Anders Franzen - Dalarö var med säkerhet ett fiskeläge redan på 1200-talet. Då dyker namnet första gången upp i krönikan. 1393 ägde ett stort sjöslag rum här, och 1435 miste Erik av Pommern sitt största skepp vid Dalarö. Franzen menar att det ståtliga monumentet vid Alvsnabben egentligen borde stå på Dalarö, "som har haft en mycket större betydelse för landets sjöförsvaret än den sporadisk använda ankarplatsen vid Muskö".

Som en bekräftelse på att "Frasse" antagligen har rätt står Dalarö Skans på sin klippa över stora segelleden.

Forts. sid. 4

På Kymmendö författade August Strindberg flera romaner i detta skjul (vänster). Strindberg upplevde flera lyckliga perioder som sommargäst i den skärgård som han älskade (mitten). Under en av somrarna på Dalarö hyrde Strindberg detta hus (höger).

OHEDERLIG VERKSAMHET

Gustav II Adolf lät bygga en skans på själva Dalarö 1623 eftersom han befarade att Sigismund, kung i Polen, skulle anfälla Stockholm. Tullstationen i Dalarö kom till 13 år senare. Kring dessa båda anläggningar växte sedan samhället. Men skansen fick förfalla. Under Karl X Gustavs regeringstid byggdes en mer slagkraftig befästning på Stockskäret nära segelleden några kilometer söder om Dalarö. Den blev färdig 1657 och bättrades på mellan 1659 och 1676. Nya om- och tillbyggnader gjordes vid upprepade tillfällen senare.

"Något ärorikt förflutet kan Dalarö skans knappast sägas äga, men den är likväl en sevärdhet", skrev fil dr E Alfred Jansson i sin Dalaröbok 1936.

Kyrkan på Dalarö är också en gammal byggnad med 1652 som första byggår. Grevinnan Maria Sofia De la Gardie skänkte en stor summa som grundplåt till bygget. En ny donation 1787 gjorde det möjligt att restaurera och bygga ut kyrkan, som faktiskt har klarat åren mycket bättre än fästningen. Till och med ryssarnas härjningar 1719 - då nästan hela Dalarö brändes ner - lämnade kyrkan orörd.

Till Dalarös historia hör inte bara militär, tullare, sjöfolk och personer ur kultureliten.

- Det finns många historier om smugglare här, säger Lennart Jansson. På 1920-talet lär smuggling har varit en accepterad del av försörjningen.

Eftersom stora segelleden in mot Stockholm strök alldeles förbi är det lätt att förstå att det var ganska enkelt att föra iland smuggelgods. Men - fartygstrafiken gav också upphov till en rik flora av historier om mer eller mindre pinsamma missöden. Det är inte bara Carlsson i "Hemsöborna" som gjort bort sig i dessa farvatten. Fortfarande ler man på Dalarö åt det stora kryssningsfartyget, som under sin häftigt reklamerade jungfruesa dundrade på ett av farledens grund så champagnen skvätte ur glaset.

En lots lyckades med konststycket att sätta en barlastad grek på grund. När han rodde därifrån vände han sig om och sa: "Här står hon bra!" En replik som har blivit något av ett bevingat ord på Dalarö.

EN PLATS PÅ VÄRLDSKARTAN

Medan Anders Franzen ryser vid tanken på vad den nya byråkratin av "fritidsdirektörer, fritidskonsulenter, fritidsassistenter" kan ställa till med har man inom Haninge kommun ljusa förhoppningar om utveckling av turistnäringen. Bland många glada idéer handlar några om Dalarö skans, som för närvarande förvaltas av Byggnadsstyrelsen. Bland annat funderar man på att bygga en restaurang på ön.

- Tornet skulle kunna användas som museum, sa turistchefen 1986. Ett båtell skulle kunna uppföras. . .

Dalaröborna känner sig aningen lugnade av att turistchefen är Dalaröbo sedan barnsben.

Vissa länge debatterade projekt är slutligen genomförda, berättar far och son Jansson:

- Smådalarö gård, som länge var helt förfallen, är sedan 1985 upprustad och förvandlad till en modern konferensanläggning.

Gården har ett brokigt förflutet sedan 1600-talet då släkten Oxenstierna ägde den.

Genom den har nu Dalarö ånyo fått en plats på världskartan. Ånyo? Ja, om man får tro det snabba kalendarium som Anders Franzen gjorde till jubileet så har Dalarö inte sällan varit i världshändelsernas centrum. Nästan i alla fall:

1862 gick exempelvis brittiska linjeskeppet Trafalgar på grund i trakten. 1893 landade en viss S A Andree med sin ballong Svea på Dalarö efter rekordflygning från huvudstaden. Han återkom till Dalarö 37 år senare, nu ombord på "Svensksund". Han och hans båda kamrater Strindberg och Fraenkel hade äntligen hittats efter att ha varit försvunna vid Nordpolen i 33 år . . .

En av den svenska pilsnerfilmens höjdare, "Pensionat Paradiset" spelades in på Strand hotell på Dalarö 1936. I huvudrollen Thor Modéen, förstås.

Storbritanniens drottning besökte Dalarö 1956 och två år senare kom fursteparet från Monaco. 1970 dök en viss Edwin Aldrin vid vraket efter krigsskeppet "Riksäpplet" som sjönk 1676 utanför Dalarö. Några år senare for Aldrin uppåt i stället, nämligen till månen.

Och 1979 gick Dalarös siste lots, Kurt Sjöblom, i pension . . .